

ШЫН

Нийтлел-политиктиг солун
1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн.

№ 3
(17491)

2008 чылдың
ЯНВАРЬ 15,
вторник

Садар өртөө
4 рубль.

ЭРЗИН КОЖУУНДА ЭЛЕКТРИ ХАНДЫРЫЛГАЗЫН КАТАП ТУРГУСКАН

Соок хүннер дүшкени-биле электри хандырылганы ажылаары база улгаткан. Электри удазыннары улуг күженишкенин угбайн турарындан чонга айылдыг байдалдарны тургузуп турар. Эрзин кожуунун 5 сумулары: Эрзин, Мөрен, Бай-Даг, Булуң-Бажы, Нарында электри хандырылганы январь 13-те болбайн барган.

Кожуунче ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызы А.Дамба-Хуурак, үлетпүр сайыды М.Анай-оол, өөредилге сайыды П.Морозов, ТР-ниң Чазааның Даргазының чанында хөй-ниитинин Айыыл чок чоруунун секретари

риадының удуртукчузу В.Тарыма үнүпкенер. Школарда болгаш кожуун эмнелгезинде одалга системазы доңар айыл тургустунуп келген. «Тываэнерго» ААН-ниң тускай мергежилдиглеринин бригадасы ажылдап кирипкен.

Чазак Даргазының оралакчызы Анатолий Партизанович Дамба-Хуурак дүүн кезээ Эрзин кожуундан келгеш, кожуунда байдал эки апарганын, школарда болгаш эмнелге черлеринде дежурный-лаашкыннарны чорутканының түннелинде чаңгыс-даа одалга системазы доңмаан. Сумуларда чоннун демнин, кыштың чыккылаа соогунда одалга система-ларын доңурбазы-биле бүгү-ле бар аргаларны чорудуп турарын айткан.

Январь 14-те 9 шак 30 минута турда, Нарын, Булуң-Бажы, Эрзин

сумуларда электри хандырылганын катап тургускан, чартык шак эрткенде, Бай-Даг, Мөрен сумуларының чурттакчылары база электри хандырылганын ажылдап эгелээн.

2008 чылдың январь 1-ден эгелеп республикада болуп турар онза байдалдарны тыттып келген чылдаганын, аңаа удур хемчеглерни канчаар алганының дугайында дүүн ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оолдун дарга-лааны онза байдалдарны чок кылырының талазы-биле комиссияның хуралына чугаалашкан.

ТР-ниң Чазаанда

ХУУДА ДУЗАЛАМЧЫ КИРИП ТУРАП

Январь 5-те өрттен когараан өг-бүлелерге дуза кадары-биле «Связь-Банк» ААН-де агар сан ажыттынган. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С.Теннин дыңнатканы-биле, январь 11-ниң байдалы-биле алырга, агар санче 180 муң 426 рубль кирген бооп турар, ол колдуунда республиканың ямыларының болгаш ведомстволарының ажылдакчыларының салышыкы бооп турар. Ону көргүзгөргө мындыг: Бойдус курлавырлары болгаш экология, Экономика, Өөредилге, Үлетпүр болгаш энергетика, Тудуг, Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем, Саң-хөө, Орук-транспорт комплекзи болгаш транспорт ямылары. Ол ышкаш Даштыкы экономиктиг харылзаалар, Коммунал ажыл-агый, Күш-культура болгаш спорт талазы-биле агентилелдеринден, Чуртталга оран-сава күрүне инспекциязындан, Күрүнениң теххай-гаарал черинден, РФ-тиң Социал камгалал фондузунун ТР-де девискээр салбырындан, ТР-ниң Тарифтер талазы-биле албанындан, Албан медицина камгалалының Тыва республика фондузундан акшалар кирген.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.Кара-оолдун үлегери-биле Тыва Республиканың Национал банкының даргазы Юрий Южаков, ТР-ниң Чазааның Канцеляриязының удуртукчузу Каадыр-оол Бичелдей фонду амы-хууздан 10-10 муң рубльди шилчиткен.

РОССИЯНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИ ЧАРЛЫ-БИЛЕ

Россия Федерациязының Президентизи Владимир Путин «Россия Федерациязының прокуратура органнының ажылдакчыларына класс эрге-дужаалдарын тыпсырының дугайында» Чарлыкка 2008 чылдың январь 9-та ат салган.

Юстицияның 3-кү класының күрүне чөвүлекчизинин класс эрге-дужаалын Тыва Республиканың прокурору Павел Валерьевич Бухтояровка тывыскан.

Россия Федерациязының Чигине прокурору Юрий Яковлевич Чайка «генерал сылдызын» алган удуртукчуга байыр чедирген.

ТР-ниң Прокуратуразының парлалга албаны.

Чылыг энергиязының тарифтери өскөн

Республикага чылыг болгаш электри энергиязы 2008 чылдың январь 1-ден эгелеп 15 хуу өскөн.

Кызылдың чурттакчы чонунга чылыг энергиязы 15 хуу, электри энергиязы 18 хуу өскөн. Ынчалдыр, электри плиталыг чуртталга бажыңнарына киловатт/шакта 87 көпөөк орнунга – 1 рубль 03 көпөөк болур, газ плиталыг бажыңнарга болгаш печкадан одалгалыг хууда бажыңнарга – 1 рубль 25 көпөөк орнунга 1 рубль 42 көпөөк апарган.

ЧОНАР-ДАШТАН ДЕМИР-ҮЖҮКТҮН ЭДИЛЕКЧИЛЕРИ

азы ызыгууртан мергежилдин төлээлери

Январь 12-де, Россияның Парлалга хүнүнүн бүдүүзүндө, Тыва Республиканың массалыг информация чепсектеринин ажылдакчыларының байырлыг хуралын Тываның Журналистер эвилели Парлалга бажыңнага эрттирген. Аңаа хоочуннар, көдээ бижикчилер болгаш аңгы-аңгы редакцияларның ажылдакчылары зал сыңмас болган.

Тываның Журналистер эвилелинин даргазы А.С.Шоюн журналистерге байыр чедирип чүве чугаалаан:

— Чылдың эгезинде, январь 13-те, профессионал байырлалы-выста чаңгыс катап чылгаш, бүдүн чыл дургузунда мергежилвисче шымдынып кирипкеш, база дараазында чылын түннелдерин үндүрүп чыгып кээр бис. Бистин ажылыгысты үнелеп, дүүн Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оолдун, Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының Даргазы Василий Оюнун байыр чедирген чылыг сөстөрүн дыңнадыс. Дүүн Россияның Журналистер эвилелинин даргазы Б.Богданов телефон дамчыштыр байыр чедирген, ыңчангаш Россияның Журналистер эвилелинин хүндүлел бижиктерин тыпсып-тарын чөпшээрер көрүңер. Парлалга албанынга үре-түннелдиг ажылы дээш В.Шайфуллин, С.Монгуш («Шын», кол редактор), А.Лачугина («Тувинская правда», кол редактор), Д.Монгуш («Башкы», кол редакторнун оралакчызы), С.Балчыр («Шын», килдис редактору), Д.Дамба-Хуурак (Тес-Хем кожуун солунунун редактору) Россияның Журналистер эвилелинин хүндүлел бижиктери-биле шаңнатканнар.

— 305 чыл бурунгаар Петр I хаан Россияга солун ажылын эгелээн. Аңаа ол боду кирип турган, ыңчангаш бистин мергежилвис ызыгууртаннар мергежили кылдыр эгезин салган. Ам ындыг хүндүлүг мергежилдин төлээлеринин алдыгы республика мөөрейинин лауреаттарын адаарын чөпшээрер көрүңер – деп, «МедиаСоюзтуң» Тывада девискээр салбырының даргазы Н.Антуфьева чугаазын эгелээш, тилекчилерни шаңнаан.

Номинациялар аайы-биле: «Шын» солунун килдис редактору С.Балчыр «Интервью», Г.Мурыгина — «Очерк», В.Пэмот — «Репортаж», В.Шайфулин — «Чылдың фото-чуруу», О.Бауман — «Дебют», В.Савиных — «Фоторепортаж», О.Хомушкун — «Статья», В.Хертек — «Суд системазының ажыл-херээ», В.Аймаа — «Теле-башкарыкчы», Б.Сундуй — «Оператор ажылы», В.Кузнецов — «Теле-дамчыдылга», Ч.Бирлей — «Телерепортер», Д.Салчак — «Радиопрограмма», С.Салчак — «Радиорепортер» деп тускай

Культура болгаш информация политиказының сайыдының оралакчызы Р.Тас-оол В.Аймаага шаңнал тыпсып тур.

2007 чылдың лауреаттары.

шаңналдарның тилекчилери болуп, «Чонар-даштан демир-үжүк» болгаш өртектиг белектер-биле шаңнаткан. Хоочун журналист Д.Салчак хөй санныг материалдары дээш Тываның Журналистер эвилелинин мурнундан тускай шаңналды алган. «Шын» солунун хоочуннары черле шыдаар, эр-хейлер болгай. Хоочун башкы, журналист, чогаалчы

Алексей Дугерович Арапчорнун чогаалдарын, шүлүктөрүн кайы хире сонургап номчуурувусту сактып чугаалажып олурдувус. Журналист хоочун коллегавыска, дагдыныкчывыска Парлалга хүнү-биле «шынчылар» изиг байыр чедирип тур.

Парлалга ажылдакчыларының байырлалына Культура болгаш массалыг информация чепсекте-

ринин ямызы болгаш Тыва Республиканың Чазааның белекчезин хемчеглери Журналистер эвилелинин организастаан хемчеглеринден солун болганы моон соңгаар Парлалга хүнү чыл келген тудум езулуг байырлал апаар дээрзинге улуг идегелди оттурду.

Айлаң ДАРЖАА.
Ай-Кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ тырттырган чуруктары.

ТОС-ТОСТУҢ СООГУН ТООВАЙН...

•Репортаж

Россияның Парламент хуннун байырлалында Тываның журналистери мага хандыр дыштанып алыр аргалыг болган. Кыш-чай, дүн-хүн дивес ажил-ишче шымны берген чоруур журналистер таптыг дыштаныр эптиг үе чок улус-ла болгай бис, чүге дизе профессионал байырлалывыс безин тос-тостуң соогунда, январь 13-те. Байырлыг хурал-суглаа-биле-ле ол хунувус кызыгаарланып каар турган. Бо чылын манаваанывыс өөрүнчүг чүүл болду. Соок кыш-даа турза, журналистер шуптузу өг-бүлөзи, ажи-төлү-биле кады Кызыл хоорайның Мурнуу микрорайонунда чаа ажиттыг кайгамчык чараш «Сүбедей» спорткомплекзинге дыштандывыс. Ол дээрже Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оол, ооң оралакчызы А.П.Дамба-Хуурак, Чазак Аппарадының Канцеляриязының удуртукчузу К.А. Бичелдей оларның профессионал байырлалывыста биске манаваанывыс онзагай, уттундурбас белээ-дир. Шынап-ла, журналист коллегалар аңаа душчуп, кижги бүрүзү «Магалыг-ла дыштанып ап тур бис» дижи, чугаавыс-ла ол.

Спортчу дыштанылганың кол өзүз маргылдаа-ла болгай. Январь 13-те «Сүбедейге» массалыг информация чепсектеринин (МИЧ) база ТР-ниң Чазааның чыынды командалары эш-хуу жура-жылганы эрттирип, баскетболга болгаш волейболга күжүн шешкени дыка солун болган. МИЧ командаларының капитаны – Радомир Куулар, а Чазак командаларының капитаны – Шолбан Валерьевич Кара-оол боду. Тываның төөгүзүнде туруп көрбээн солун журажылга дээрзи чугаажок.

Баскетбол. «Шын» солунун редакция коллективи бүрүн командалыг, тускай бир аай спортчу хептерлиг келдивис. Ынчалза-даа МИЧ чаңгыс чыынды командалыг болур деп оюнун негелдезинге чагыртып, чамдыктарывыс оюнче кирбейн бардывыс, ынчалза-даа Ай-Кыс Маспык-оол, Айлаң Аракчаа олар «Шынның» мурнундан чыынды командага ойнап, чогуур үлүг-хуузу киригенин маңаа айтып аргажок. Халдакчылар Радомир Куулар, Назым Доржу, Откун Достай езулуг эр хейлер! Ая Тюлюш бичии када-даа бол, коллегаларын деткип, дидим ойнады.

Чаныш-сыныш чок коллегаларывыс кызып ойнаа-даа, Чазак командаларының төлээлери (барык шупту сайыттар болгаш оларның оралакчылары) дуржулгалыын бадыткап, коллегаларывысты чер алдырбайн барды. Олар хостуг үезинде Шолбан Валерьевич баштаан «Сүбедейге» доктаамал кээп ойнап турарлар-дыр деп эс-

керип, бис база моон соңгаар олардан үлегер ап, хостуг үеде маңаа кээп, ойнап турар болзу-

Көдүрүг барды-ла...

вусса, келир чылын Чазак командаларын ойнап аптар боор бис дижи, кезек аарыкчылар ындыг түңнел кылдывыс.

34:17 сан-биле оюн доозулган. Тиелекчи – Чазактың чыынды командалары. Халдакчылар Шолбан Валерьевич Кара-оол биле Геннадий Бавуевич Монгушту онзаалап демдегеп каалы. Олар эрес-кашпагай-биле командаларын тиелелге чедирип, хей катап бөмбүктү четкиже кирип кагды.

Волейбол. Тывалар волейболдаарына шупту ынак дизе, частырыг болбас. Бо удаа база-ла үстүнде адааным ийи команданың оюнун сонургаан аарыкчылар-даа эмгежок. Оюн-

даа үр уламчылаан. Ол чүнү көргүзүп турарыл дээрже, кайы-даа команда удурланыкчызына сан бербес дээш, бөмбүктү оскун-майн, кашпагай, чараш ойнааны ол-дур. Волейболга массалыг информация чепсектеринин командалары эгезинден-не бүзүрелдиг оюнну көргүстү. Ынчангаш ойнак-

судьязы Александр Хертек тиелекчи команда – ТР-ниң Чазааның чыынды командаларына кубокту, спортчуларга алдын медальдарны тывыскаан. Ийги черни ээлээн МИЧ командаларына база кубокту болгаш спортчуларга мөңгүн медальдарны тывысты.

Судья Александр Хертек капитан Шолбан Кара-оолга кубокту тыпсып тур.

Спортчу маргылдаалар болуп турар аразында чамдыктарывыс столтеннининге ойнап, янзы-бүрү күш-дамыр сайзырадыр дериг-херекселдерни шенеп көрдүвүс. Анатолий Партизанович, Шолбан Валерьевич олар хостуг хурештин тренерлери-биле хевис кырынга көргүзүп сегиржи алышкынарны кылып, чыылганнарның сонургалын болдурган. Аныяк удуртукчуларывысты чоргаарал-биле көрүп тур бис, ажи-төлге олар езулуг үлегер дээрзи чугаажок.

Чаа спорткомплекзинин доштуг залына кирип, аңаа конькилеп, дыштандывыс. Конькилерни кижги бүрүзүнге размериниң аайы-биле бээр чорду. 20-30 чыл дошка конькилээн эвес, эгезинде бут шимчедип чадап пат болдурвус. Чоорту харын ийи-үш басып, шаандакы эстедип халдып турганывысты сактып, улуг катокту долгандыр шаавыс-биле ойнадывыс. Ажи-төлдүн амырап турарын чүү дээр! Шимээн-дааш,

Ам бир сан немежири ол.

ТР-ниң Чазааның болгаш МИЧ-тиң чыынды командалары.

каткы-хөг чаңгыланып-ла турар. Чурук тырттырар аппараттар, соттуг телефоннарның чыры кызаңнаар. Мындыг солун дыштанылганы төөгүге арттырып тырттырып албайн канчаар. Фотокорреспондентилер Василий Балчий-оол, Владимир Савиных, Ай-Кыс Маспык-оол эптиг үени аягылап, тырттырып чоруп-ла турлар.

Түңнел сөс. Бо хире дыштанып алган журналистерниң караа улам көскү, кулаа улам дыыжы, демир-үжүү улам чидиг болур дээрзи чугаажок. Амыдыралдың кадык ову-хевирин суртаалдап, чаа спорткомплекзинин доктаамал аалчылары болурун кызыдар бис. Тыва Республиканың Чазаанга бүгү журналист коллегаларның өмүнээзинден кичээнгейи дээш, өөрүп четтиргенивисти солуну-вусту дамчыштыр илереттивис.

Светлана БАЛЧИР,
«Шынның» корр.
Ай-Кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ
тырттырган чуруктары.

Тыва Республиканың курчуне шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Культура адырынга ачы-хавыязы болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш

«Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты

Тыва Республиканың Тере-Хөл кожуунунун уругларның немелде өөредилге «Уругларның уран чүүл школазы» муниципалдыг өөредилге албан черинин хореография башкызы **Чечек Халбаевна Сюрюмаага;**

Тыва Республиканың Тере-Хөл кожуунунун уругларның немелде өөредилге «Уругларның уран чүүл школазы» муниципалдыг өөредилге албан черинин баян класының башкызы **Зинаида Шалдыг-ооловна Шоожунга** тыпсыр.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 243

Д.А. Ховалыгны, Л.Б. Шырапайны Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хундулел бижии-биле шаңнаарының дугайында Чурттагы чонну ажил-биле хандыраарының адырынга үре-түннелдиг болгаш ак сеткилдиг ажылы дээш

Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуунунун Чурттагы чонну ажилга хаара тудар күрүнө албан чери төптүн директору **Дамдынчап Алдын-оолович Ховалыгны;**

Тыва Республиканың Би-Хем кожуунунун Чурттагы чонну ажилга хаара тудар күрүнө албан чери төптүн кол инспектору **Лариса Бутчукаевна Шырапайны** шаңнаар.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 244

Л.Т. Дамба-Хууракка «Тыва Республиканың өөредилгезинин алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты тыпсырының дугайында

Аныяк салгалды өөредилгеге болгаш кижизидеринге ачы-хавыязы база өөредилге системазынга хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш

«Тыва Республиканың өөредилгезинин алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты Тыва Республиканың Эрзин кожуунунун Эрзин суунун ниити билиг ортумак школазы муниципалдыг өөредилге албан черинин эге класстар башкызы **Любовь Түлүшова Дамба-Хууракка** тыпсыр.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 245

Культура адырынга ачы-хавыязы болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш

Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-жыл дээш» деп медалы-биле

Тыва Республиканың Каа-Хем кожуунунун Сарыг-Сеп суурда Культура бажынының культуру болгаш информация политиказының килдизинин эргелекчизи **Виктор Петрович Харченкону** шаңнаар.

Библиотека херээн сайзыраңгайыдарынга ачы-хавыязы болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хундулел бижии-биле

Тыва Республиканың төптүккен библиотека системазының Каа-Хемниң төп район библиотеказының методика-библиография килдизинин эргелекчизи **Людмила Дамбаевна Лагбаны** шаңнаар.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 246

Күш-культура болгаш спорт адырынга ачы-хавыязы база хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш

«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты

Тыва Республиканың Чеди-Хөл кожуунунун уругларның спорт школазының директору **Тамара Викторовна Шыжалга** тыпсыр.

Күш-культура болгаш спорт адырынга чедишкенин база хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хундулел бижии-биле

Тыва Республиканың Бай-Тайга кожуунунун чагыргазының спорт комитетинин даргазы **Владимир Иргитович Баавылды** шаңнаар.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 247

Өөредилге адырынга ачы-хавыязы болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш

«Тыва Республиканың өөредилгезинин алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты

Тыва Республиканың Барыин-Хемчик кожуунунун Аянгагы суунун ниити билигин ортумак өөредилге муниципалдыг өөредилге албан черинин директору **Хүрэн Орус-ооловна Донгака** тыпсыр.

Өөредилге адырынга чедишкенин болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хундулел бижии-биле

Тыва Республиканың Барыин-Хемчик кожуунунун Аянгагы суунун ниити билигин ортумак өөредилге муниципалдыг өөредилге албан черинин эге класстар башкызы **Галина Тыртыковна Начынны** шаңнаар.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 248

Кадык камгалак системазынга ачы-хавыязы болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш

«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты

Россия Федерациязының кадык камгалак ажылдакчыларының профэвилелдеринин Тыва девискээр организациязының даргазы **Августа Демьяновна Марковага** тыпсыр.

Чурттагы чонну кадыын быжыглаар херекке ачы-хавыязы болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **«Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты**

Тыва Республиканың «Туберкулезка удур диспансери» күрүнениң кадык камгалалының республика албан черинин сөөк-сустав салбырының участок медицина сестразы **Александра Калга-ооловна Монгушка** тыпсыр.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 249

Өөредилге адырынга ачы-хавыязы болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш

«Тыва Республиканың өөредилгезинин алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты

Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожуунунун Хайыракан суунун ниити билиг ортумак школазы муниципалдыг өөредилге албан черинин математика болгаш физика башкызы **Чучун Ырышовна Монгушка** тыпсыр.

Өөредилге адырынга чедишкенин болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хундулел бижии-биле

Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожуунунун Хайыракан суунун ниити билиг ортумак школазы муниципалдыг өөредилге албан черинин директору **Валентина Тырты-ооловна Кара-Салды;**

Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожуунунун Хайыракан суунун ниити билиг ортумак школазы муниципалдыг өөредилге албан черинин эге класстар башкызы **Зинаида Өшкү-Сааровна Сатты** шаңнаар.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 250

А.Ч. Байыр-оолга (мөчээнинин соонда) «Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты тыпсырының дугайында

Культура адырынга ачы-хавыязы болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты Тыва Республиканың Каа-Хем кожуунунун Сарыг-Сеп суурда Культура бажынының улусчу театрының режиссеру **Андрей Чодураев Байыр-оолга** тыпсыр.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 251

А.-Х.Б. Дыртыйны Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хундулел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Күрүнениң сан-хөө контролюн күштелдирер херекке ачы-хавыязы болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хундулел бижии-биле Тыва Республиканың Сан-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албан удуртукчузу **Анай-Хаак Богбалдайовна Дыртыйны** шаңнаар.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 252

Д.О. Ажыны Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хундулел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Көдээ ажил-агый адырынга күш-ажылчы чедишкенин болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хундулел бижии-биле Тыва Республиканың Улуг-Хем кожуунунун көдээ ажил-агыйының хоочуну **Докпак Ондарович Ажыны** шаңнаар.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 253

А.К. Самданни Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хундулел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Эрзин кожуунун социал-экономиктиг хөгжүлдизинге ачы-хавыязы болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хундулел бижии-биле Тыва Республиканың Эрзин кожуунунун банк системазының хоочуну **Алдын-кыс Казаковна Самданни** шаңнаар.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 254

А.П.Чернявскийни Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хундулел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Судтарның ажил-чорудулгазының хандырылгазын организастаар херекке бедик түннелдери болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хундулел бижии-биле Суд департаментизинин Тыва Республика талазы-биле эргелелинин начальнигинин оралакчызы **Андрей Петрович Чернявскийни** шаңнаар.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 255

О.М. Сааяны Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хундулел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Тыва музыка культуразын болгаш уран чүүлү хөгжүдөр херекке ачы-хавыязы база хей чылдарда үре-түннелдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хундулел бижии-биле Тыва Республиканың Композиторлар эвилелиниң кежигүнү **Октябрь Макарович Сааяны** шаңнаар.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 256

Н.М. Раитинага «Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты тыпсырының дугайында

Культура болгаш уран чүүл адырынга ачы-хавыязы база хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты Тыва Республиканың Кызылдың уран чүүл

училищезинин фортепиано класының башкызы **Наталья Михайловна Раитинага** тыпсыр.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 257

А.С. Монгушка «Тыва Республиканың уран чүүлүнүн алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты тыпсырының дугайында

Тыва музыка культуразын болгаш уран чүүлү хөгжүдеринге ачы-хавыязы база хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың уран чүүлүнүн алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты Тыва национал оркестринин уран чүүл удуртукчузу болгаш дирижеру **Аяна Самыяевна Монгушка** тыпсыр.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 258

А.С. Хертекке «Тыва Республиканың уран чүүлүнүн алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты тыпсырының дугайында

Чурулга уран чүүлүн болгаш музей херээн хөгжүдеринге ачы-хавыязы база хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың уран чүүлүнүн алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты Тыва Республиканың Алдан-Маадыр аттыг национал музейинин уран чүүл болгаш шажын килдизинин эргелекчизи **Александр Сагдыевич Хертекке** тыпсыр.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 259

Ө.Э. Чижитти Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хундулел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Тыва литератураны хөгжүдеринге ачы-хавыязы болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Даргазының Хундулел бижии-биле Тыва Республиканың Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү, чогаалчы, шүлүкчү **Өолет Эртинеевич Чижитти** шаңнаар.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 260

Х.Л.Даржаага «Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты тыпсырының дугайында

Күүсекчи эрге-чагырга органнарынга ачы-хавыязы болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты Тыва Республиканың хей-ниити ажылдакчызы, күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуну **Хертек Лопсанович Даржаага** тыпсыр.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 261

Л.Б. Дамбаны Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хундулел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Күш-ажылчы чедишкенин болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хундулел бижии-биле Тыва Республиканың Каа-Хөл кожуунунун Каа-Хөл суунун херэженнер шимчээшкениниң киржикчизи, күш-ажылдың хоочуну **Людмила Будановна Дамбаны** шаңнаар.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 262

В.А. Мартак-оолга «Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты тыпсырының дугайында

Төлээлекчи эрге-чагырга органнарынга ачы-хавыязы болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты Тыва Республиканың Шагаан-Арыг хоорайының Төлээлекчилер хуралының секретары **Валентина Антоновна Мартак-оолга** тыпсыр.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 263

О.Т. Сүктормаага (мөчээнинин соонда) «Тыва Республиканың өөредилгезинин алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты тыпсырының дугайында

Өөредилге адырынга ачы-хавыязы болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың өөредилгезинин алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты Тыва Республиканың Эрзин кожуунунун Мөрен суурда ниити билиг ортумак школазы муниципалдыг өөредилге албан черинин музыка башкызы **Орус-оол Туматович Сүктормаага** тыпсыр.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 264

Е.В. Ключинаны Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хундулел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Күш-ажылчы чедишкенин болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хундулел бижии-биле Тыва Республиканың «Бытмашсервис» муниципалдыг бүдүрүлгениң мастери **Елена Владимировна Ключинаны** шаңнаар.

Кызыл хоорай 2007 чылдың декабрь 30 № 265

В.В. Кузинге «Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты тыпсырының дугайында

Республиканың журналистиказын хөгжүдеринге ачы-хавыязы болгаш хей чылдарда үре-түннелдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хундулуг атты Тыва Республиканың «Оффлайн» кызыгаарлаттыг харысгалга ниитилелдин директору **Виктор Викторович Кузинге** тыпсыр.

Кызыл хоорай 2008 чылдың декабрь 10 № 1

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы **Ш. КАРА-ООЛ.**

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЛАРЫ

«Тыва Республикада муниципалдыг тургузуларның төлээлекчи органның депутаттарының соңгулдарының дугайында (холушак болгаш дең-дески соңгулда системалары)» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

*Хоойлужудулга палатазы 2007 чылдың ноябрь 21-де хчлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2007 чылдың декабрь 26-да ччүлдүз деп көргөн*

1 чүүл

2006 чылдың июль 13-те № 1936 УХ-1 «Тыва Республикада муниципалдыг тургузуларның төлээлекчи органның депутаттарының соңгулдарының дугайында (холушак болгаш дең-дески соңгулда системалары)» («Тувинская правда», 2006 чылдың июль 22-де; 2007 чылдың август 2-де; «Шын», 2006 чылдың июль 22-де; 2007 чылдың август 28-те) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 7-ги чүүлде:

а) 3-кү кезээнде «18 хардан аныяк эвес» деп сөстөрни «21 хар чедер берген» деп сөстөрбиле солур;

б) 5-ки кезээн дараазында эдилге-биле бижири:

«5. Россия Федерациязының дараазында хамаатылары соңгулар эрге чок болур:

а) даштыкы күрүнениң хамааты эргелиг, чок-ла болза чурттаар эргелиг шынзылгалыг азы даштыкы күрүнениң девискээринге Россия Федерациязының хамаатызының доктаамал чурттаар эргезин бадыткап турар өске-даа документилер. Айыттыгхан хамаатылар, бир эвес ол Россия Федерациязының делегей чергелиг керээлери-биле көрдүнүп каан болза, тус чер бот-башкарылга органның соңгутуура эргелиг;

б) аар болгаш (азы) онза аар кем-херек үүлгедикшинери кылганы дээш хосталгазын казыдып шийтирген болгаш айыттыгхан кем-херек үүлгедикшинери дээш соңгулдарда бадылаашкын хүнүнде шийтиргенин дүжүр-бээн болгаш үзе баспаан кижилер;

в) Россия Федерациязының Кеземче дүрүм-бүлө көрдүнгөн экстремисчи угланышкынын кем-херекти үүлгеткени дээш шийтирген болгаш соңгулдарда бадылаашкын хүнүнде айыттыгхан кем-херек үүлгедикшинери дээш шийтиргенин дүжүр-бээн болгаш үзе баспаан кижилер;

г) административтиг хоойлу-дүрүм үрээш-киннеринин дугайында Россия Федерациязының Дүрүмүнүн 20.3 база 20.9 чүүлдери-биле көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээш-киннерин кылганг дээш, административтиг кеземчеге таваржып турар кижилер, бир эвес соңгулдарда бадылаашкын хуусаа төнчүзүгө чедир болур болза, ол үенин дүргүзүндө ол кижиге административтиг кеземчеге таваржыган деп санадыр;

д) бо Хоойлуунун 70-ги чүүлүнүн 1-ги кезээнде көрдүнгөн кызыгаарларны хажыткан, чок-ла болза бо Хоойлуунун 96-гы чүүлүнүн 4-кү кезээнин 10-гу пунктузу-биле көрдүнгөн хөдөлиш-киннерни кылган, бир эвес айыттыгхан чурум үрээш-киннери, чок-ла болза ажыл-чорудулгалар соңгулдарлар чарлаан күрүне эрге-чагырга органының азы тус чер бот-башкарылга органының, чок-ла болза соңгулар-биле соңгулдар чарлаан албан-дужаалдыг кижиниң хоойлу езугаар доктааттыгхан бүрүн эргелеринин хуусаазының дүргүзүндө, соңгулдарда бадылаашкын хүнүгө чедир кылдыгхан болза, ол фактыларны тургусканы судтун шийтири күштүг болганынга хамааржыр кижилер;

2) 40-ги чүүлдүн 5-ки кезээнде:

а) 2-ги пунктунун ийги домаанда «дүжүр-бээн болгаш үзе баспаан» деп сөстөрни ап кааптар;

б) 4-кү пунктунун дөрткү домаанда «дүжүр-бээн болгаш үзе баспаан» деп сөстөрни ап кааптар;

3) 45-ки чүүлде:

а) дараазында уткалыг 5' кезекти немээр:

«5'1) кандидаттар дугайында медээлер долу эвес азы документилер долдурарына хамаарыштыр хоойлуунун негелделери сагыттын-мааны илереттингенде, чогуур соңгулда комиссиязы кандидаттар даңзызынын, кандидаттар бүрүткелинин дугайында айтырыгны көөр ужурул соңгулда комиссиязының хуралына чедир, үш хонуктан орайтатпайн, ооң дугайында кандидатты, соңгулда каттыжышкынын сагындырар. Соңгулда комиссиязының кандидаттар бүрүткелинин, кандидаттар даңзызынын дугайында айтырыгны чугалажыр ужурул хуралына чедир, бир хонуктан орайтатпайн, кандидат, ооң дугайында медээлер кириген документилерге, а соңгулда каттыжышкыны – оларның депшидип турар кандидатының (оларның депшидип турар кандидатының) дугайында медээлер кириген документилеринге, ооң иштинде «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлуунун 33-кү чүүлүнүн 2-ги болгаш 3-кү пункттарына, бо Хоойлуунун 36-гы чүүлүнүн 2-ги, 5-ки кезектеринге дүүштүр кириген кандидаттар даңзызынын составында, а ол ышкаш (соңгулчуларын хол үжүү салган хуудустарында аңгыда) кандидатты (кандидаттарны) кандидаттар даңзызын депшиден кириген оларның бүрүткелинин дугайында дыңнадыры-биле соңгулда комиссиязынче кириген өске-даа документилерге, айыткан документилерни, ооң иш-

тинде оларны долдурганын хоойлу негелделеринге дүүштүр сорулгалар-биле тодара-дышкыннарны болгаш чазалгаларны кириер эргелиг. Кандидат, соңгулда каттыжышкыны кириген документилерни, бир эвес ол хоойлу негелделерин үрөшшөөн долдурткан болза, чүгле ынчан солур эргелиг»;

б) 6-ги кезекти дараазында уткалыг 3' болгаш 3' пункттар-биле немээр:

«3'1) соңгулда комиссиязының кандидатты бүрүткээринин дугайында айтырыгны чугалажыр ужурул хуралының мурнунда хүнде, кандидатты депшидеринин болгаш бүрүткээринин дугайында дыңнадыры-биле кириген документилер аразында «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлуунун, бо Хоойлуунун негелделерин хажытканы-биле долдурган документилерни бары;

3'2) соңгулда комиссиязының кандидатты бүрүткээринин дугайында айтырыгны чугалажыр ужурул хуралының мурнунда хүнде, кандидатты депшидеринин болгаш бүрүткээринин дугайында дыңнадыры-биле кириген документилеринде «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлуунун 33-кү чүүлүнүн 2-ги болгаш 3-кү пункттары-биле, бо Хоойлуунун көрдүнгөн кандыг-бир медээлерин чогуу;

в) 7-ги кезээнде:

2-ги пунктуну дараазында эдилге-биле бижири:

«2) кандидаттар даңзызын депшидеринин болгаш бүрүткээринин дугайында дыңнадыры-биле кириген документилер аразында «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлууга, бо Хоойлууга дүүштүр (кандидаттар даңзызынче кириген чамдык кандидаттарга хамаарыштыр айыттыгхан документилер чок болган таварылгалардан аңгыда), кандидаттар даңзызын депшидеринин болгаш (азы) бүрүткээринин дугайында дыңнадыры эргежок чугула документилерин чогуу;

дараазында уткалыг 2', 2' пункттарны немээр:

«2'1) соңгулда комиссиязының кандидаттар даңзызын бүрүткээринин дугайында айтырыгны чугалажыр ужурул хуралының мурнунда хүнде, кандидаттар даңзызын депшидеринин болгаш бүрүткээринин дугайында дыңнадыры-биле кириген документилер аразында «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлуунун, бо Хоойлуунун негелделерин хажытканы-биле долдурткан документилерин бары (кандидаттар даңзызынче кириген чамдык кандидаттарга хамаарыштыр документилерни долдурганы болур-чогууру-биле эвес таварылгалардан аңгыда);

2'2) соңгулда комиссиязының кандидаттар даңзызын бүрүткээринин дугайында айтырыгны чугалажыр ужурул хуралының мурнунда хүнде, кандидаттар даңзызын депшидеринин болгаш бүрүткээринин дугайында дыңнадыры-биле кириген документилеринде «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлуунун, бо Хоойлуунун негелделерин хажытканы-биле долдурткан документилерин бары (кандидаттар даңзызынче кириген чамдык кандидаттарга хамаарыштыр документилерни долдурганы болур-чогууру-биле эвес таварылгалардан аңгыда);

дараазында уткалыг 11-ги пунктуну немээр:

«11) соңгулда каттыжышкынын, оон бүрүткээринин кижизинин, төлээлеттирген кижинин соңгулчуларны хээлиизен, а ол ышкаш оларның даалгазы-биле өске-даа кижинин азы организацияларын ындыг хөдөлиш-киннерин суд шийтири-биле тургускан фактызы;

г) 8-ки кезээнде дараазында уткалыг 6-гы, 7-ги, 8-ки пункттарны немээр:

«6) кандидаттар даңзызын депшидеринин болгаш бүрүткээринин дугайында дыңнадыры-биле кириген документилер аразында, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлууга, бо Хоойлууга дүүштүр, кандидаттар даңзызынче кириген кандидатты депшидеринин болгаш (азы) бүрүткээринин дугайында дыңнадыры эргежок чугула документилерин чогуу;

7) соңгулда комиссиязының кандидаттар даңзызын бүрүткээринин дугайында айтырыгны чугалажыр ужурул хуралының мурнунда хүнде, кандидаттар даңзызын депшидеринин болгаш бүрүткээринин дугайында дыңнадыры-биле кириген документилер аразында, кандидатка хамаарыштыр «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол мага-

дылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлуунун, бо Хоойлуунун негелделерин хажытканын, долдурган документилерин бары;

8) соңгулда комиссиязының кандидаттар даңзызын бүрүткээринин дугайында айтырыгны чугалажыр ужурул хуралының мурнунда хүнде, кандидаттар даңзызын депшидеринин болгаш бүрүткээринин дугайында дыңнадыры-биле кириген документилеринде, кандидатка хамаарыштыр, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлуунун 33-кү чүүлүнүн 2-ги болгаш 3-кү пункттары-биле, бо Хоойлуунун 36-гы чүүлүнүн 2-ги болгаш 5-ки кезектери-биле көрдүнгөн кандыг-бир медээлерин чогуу;

4) 48-ки чүүлдүн 3-кү кезээн дараазында эдилге-биле бижири:

«3. Бүрүткеткен кандидатка хамаарыштыр кеземче херээ оттурарының, ону кеземче херээнге хамаарыштыр буруудаттырган кижиге кылдыр кириеринин болгаш таңныл адаандан хостаарының хемчеглери кылдыр соңгуларын дугайында суд мурнунга дилег кириеринин дугайында шийтир хулээп алырын, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлуунун 41-ги чүүлүнүн 4-кү пунктуну езугаар хулээп алыр»;

5) 63-кү чүүлде:

а) 5-ки кезээнде дараазында уткалыг 9-кү пунктуну немээр:

«9) соңгулда кампаниязын чорудуп турар үеде, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлуунун 56-гы чүүлүнүн 1-ги пунктузу-биле көрдүнгөн кызыгаарлаашкыннарны үрээниин фактызын суд шийтири-биле тургускан кижилерге хамаарыштыр»;

б) 8-ки кезектин 4-кү пунктузун күжүн чидирген деп санаар;

6) 69-кү чүүлдүн 6-гы кезээн күжүн чидирген деп санаар;

7) 70-ги чүүлде:

а) 1-ги кезээн дараазында эдилге-биле бижири:

«1. Кандидаттарның, соңгулда каттыжышкынын соңгулда мурнунун программалары, өске-даа суртаал материалдары (ооң иштинде «Интернетти» киригени-биле ниити ажыл-чорудулга информаттыг-телекоммуникация четкилеринге тарадыр), кандидаттарның болгаш оларның бүрүткээринин кижилеринин, соңгулда каттыжышкынын төлээлериинин болгаш оларның бүрүткээринин кижилеринин, хамаатыларының хөй-ниити мурнунга хемчеглеринге, массалыг информация чепсектеринге (ооң иштинде «Интернетти» киригени-биле ниити ажыл-чорудулга информаттыг-телекоммуникация четкилеринге тарадыр) илеткелдери 2002 чылдың июль 25-те № 114 ФХ «Экстремисчи ажыл-чорудулга удулларының дугайында» Федералдыг хоойлуунун 1-ги чүүлүнде тодараткан, экстремисчи ажыл-чорудулга ышкаш ажыл-чорудулгаларны кылгырыч кыйгырган, чок-ла болза өске-даа арга-биле ындыг ажыл-чорудулгаже албадан, а ол ышкаш экстремизмни барындаалган азы шынзыткан болбас ужурул. Социал, азы-сөөк, национал азы шажын-чүдүлгө талазы-биле көөр хөөн чок чорукту база өжээнежишкенин хайныктар суртаалды, хамаатыларынын шажын-чүдүлгө социал, азы-сөөк, национал, шажынчы азы дыл талазы-биле бактап турарына хамаарыштыр оларның ылгавыр демдектеринин талазы-биле артык болурун азы куду шынарлыгын, а ол ышкаш нацисчи атрибутканы азы символиканы, чок-ла болза оларны холуштарының чадазынга чедир нацисчи атрибутка-биле азы символика-биле дөмей суртаалды болгаш хөй-ниитинин чыскаалдарын боттандырып турар суртаалды чорудары хоругул. Социалдыг чөптүг чорукту камгаларына угланган суртаал социал адаан-өжээни өөскүткени кылдыр санаттынмас ужурул»;

б) дараазында уткалыг 1' кезекти немээр:

«1'1) Соңгулда мурнунун суртаалын чорудуп турар үеде, ол ышкаш бо чүүлдүн 1-ги кезээнде айыткан хевирлерден аңгыда, өске-даа массалыг информацияны хостуну буруу кылдыр шын эвес ажылгаары хоругул»;

в) дараазында уткалыг 5' болгаш 5'2 кезектерин немээр:

5'1. Суртаал материалдары коммерция рекламасы болбас ужурул.

5'2. Бүрүткеткен кандидат, соңгулда каттыжышкыны суртаал материалдарын тарадыры-биле оларга берген эфир үезин теледамчылыганы боттандырып турар организацияларның кандаларына дараазында сорулгаларга ажылгаар эргези чок:

а) кандидатка, кандидаттарга, кандидаттар даңзызынга, кандидаттар даңзыларынга удур бадылаар кылдыр кыйгырыг тарадыр;

б) бир эвес ол азы өске кандидат соңгуткан, ол азы өске кандидаттар даңзызы депутаттар мандатарынын хуваалдазынче эртирилгени алган таварылгада, болгу дег чедимче чок уржуктар тодарадып бижири;

в) көзүлдүр-ле дадалгадан тайылбырлар-биле холбаштырган кандыг-бир кандидаттын (кандыг-бир кандидаттарның), соңгулда каттыжышкынын дугайында медээлер колдаан медээлер тарадыр;

г) кандидатка, кандидатты депшиден соң-

гулда каттыжышкынынга хамаарыштыр соңгулчуларның багай талазын тургузарына дуза болуп турар медээлер тарадыр»;

8) 96-гы чүүлдүн 4-кү кезээн дараазында эдилге-биле бижири:

«4. Муниципалдыг тургузунун (девискээр соңгулда комиссиязы) соңгулда комиссиязының билдиришкени-биле, ол-ла соңгулда округунун талазы-биле бүрүткеткен кандидаттын, кандидаттар даңзызын бүрүткээн соңгулда каттыжышкынын кириген билдиришкени-биле кандидатты, кандидаттар даңзызын бүрүткээрин федералдыг хоойлууга дүүштүр бадылаашкыннар хүнүгө чедир, 5 хонуктан орайтатпайн, суд-биле дараазында таварылгаларда өскерткен бооп болур:

1) «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлуунун 7-ги пунктузунун иштиги «а» пунктузунга база 8-ки пунктунун иштиги «а» пунктузунга дүүштүр бүрүткээринден ойталаарынын үндэзин болуп турар катап ажыттыгхан байдалдар. Ынчаарга, катап ажыттыгхан байдалдар дээрке кандидатты, кандидаттар даңзызын бүрүткээринин дугайында шийтир хулээп ап турган үеде турган, ынчалза-даа кандидатты, кандидаттар даңзызын бүрүткээн соңгулда комиссиязынга билдинмээн болгаш билдинер хире болбас ужурул байдалдар болур;

2) кандидаттын, соңгулда каттыжышкынын удурукчузунун албан-дужаал азы ажыл-албан ааы-биле бадылынын артык эргезин чаңгыс эвес катап ажылгаанда;

3) соңгулчуларны хээлиизен фактыларны, азы кандидат, соңгулда каттыжышкыны, оларның төлээлеттирген төлээзи, бүзүрттирген кижиге, а ол ышкаш оларның даалгазы-биле өске-даа кижиге азы организация бо Хоойлуунун 70-ги чүүлүнүн 2-ги кезээнде хоруттунган ажыл-чорудулгаларны кылган фактыларны тургусканда;

4) чаңгыс аай мажорлуг соңгулда округунун, чаңгыс мандаттыг (хөй мандаттыг) соңгулда округунун талазы-биле депшиткен кандидат, саң-хөө айтырыгларынын талазы-биле ооң төлээлеттирген төлээзи, соңгулдарда тодарагай түннелдер чедип алыр сорулгалар-биле бодунун соңгулда фондусунун акша-хөреңгизинден аңгыда, өске-даа акша-хөреңгини, кандидаттын соңгулда фондусунун чарыгдар акша-хөреңгизин бо Хоойлууга дүүштүр доктааткан эң ындыкы хемчээлинден 5 хуу хөйну ажылгаанда;

5) кандидаттар даңзызын бүрүткээн соңгулда каттыжышкыны, ооң төлээлеттирген төлээзи соңгулдарда тодарагай түннел чедип алыр сорулгалар-биле соңгулда каттыжышкынын бодунун соңгулда фондусунун акша-хөреңгизинден аңгыда, өске-даа акша-хөреңгини, соңгулда каттыжышкынын соңгулда фондусунун чарыгдар акша-хөреңгизин бо Хоойлууга дүүштүр доктааткан эң ындыкы хемчээлинден 5 хуу хөйну ажылгаанда;

6) чаңгыс аай мажорлуг соңгулда округунун, чаңгыс мандаттыг (хөй мандаттыг) соңгулда округунун талазы-биле депшиткен кандидат, саң-хөө айтырыгларынын талазы-биле ооң төлээлеттирген төлээзи, соңгулда фондусунун акша-хөреңгизинден чарыгдалдарны кандидаттын соңгулда фондусунун чарыгдар акша-хөреңгизин бо Хоойлууга дүүштүр доктааткан эң ындыкы хемчээлинден 5 хуудан хөйну ажырганда;

7) кандидаттар даңзызын бүрүткээн соңгулда каттыжышкыны, ооң саң-хөө айтырыгларынын талазы-биле төлээлеттирген төлээзи соңгулда фондусунун акша-хөреңгизинден чарыгдалдарны соңгулда каттыжышкынын соңгулда фондусунун чарыгдар акша-хөреңгизин бо Хоойлууга дүүштүр доктааткан эң ындыкы хемчээлинден 5 хуудан хөйну ажырганда;

8) кандидат, соңгулда каттыжышкыны бо Хоойлуунун 70-ги чүүлүнүн 1, 1' пункттары-биле көрдүнгөн кызыгаарлаашкыннарны сагывааны, а ол ышкаш бо Хоойлуунун 70-ги чүүлүнүн 1-ги кезээ-биле көрдүнгөн кызыгаарлаашкыннарны кандидаттарның бүрүткөп каан даңзызынче кириген кандидат сагываанда, бир эвес ол даңзыны депшидип турар соңгулда каттыжышкыны «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлуунун 56-гы чүүлүнүн 5.2 пунктузу-биле көрдүнгөн кызыгаарлаашкыннарны чаңгыс эвес катап сагываанда;

10) кандидатка, соңгулда каттыжышкынынга хамаарыштыр, бо Хоойлуунун 7-ги чүүлүнүн 5-ки кезээнин иштиги «б» пунктузунда айыткан үенин дүргүзүндө (ынчалза-даа кандидаттар даңзызын депшидеринге чедир кандидаттын эрге-байдалын алырынга чедир) ол хамааты, ол соңгулда каттыжышкыны боттарынын хөй-ниити мурнунга хемчеглеринге, массалыг информация чепсектеринге азы оларның тарадыр турар материалдарына (ооң иштинде «Интернетти» ажылгааны-биле информаттыг телекоммуникация четкилеринге тарадыр)

Россия Прокуратуразының 286 чылы-биле холбаштыр Россия Федерациязының Чиңгине прокурору Ю.Я.Чайка бодунуң дужаалдары-биле албан-хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турганы дээш Тываның юристерин шаңнаан.

ХООЙЛУГА БЕРДИНГЕНИ ДЭЭШ...

«Прокуратураның хоочуну» медаль-биле үзүктел чок болгаш төлөптиг ажылы дээш ийги класстың юризи, пенсионер Людмила Яковенкону шаңнаан.

«Төлөптиг ажылы дээш» хөрек демдээ-биле албан-ажылының хүлээлгелерин үлгерлиг күүседип турарын, онза кол болгаш нарын даалгаларны күүсеткенин демдеглевшаан, назы четпээннер дугайында хоойлуларны күүседирин хайгаараар талазы-биле Тыва Республиканың прокурорунуң улуг дузалакчызы, юстицияның улуг чөвүлекчизи Светлана Чернованы шаңнаан.

«Хоойлуга бердингени дээш» ийги чаданың ылгавыр демдээ-биле күүселдениң организас айтырыгларының болгаш контролюнун талазы-биле республиканың прокурорунуң улуг дузалакчызы, юстицияның улуг чөвүлекчизи Галина Киселеваны шаңнаан.

Прокурор хайгааралын боттандырып турарда бот-идепкейлии болгаш оперативти дээш деткимче шаңнал кылдыр юстицияның биче чөвүлекчизи класс чергезиниң эрге-дужаалын хуусаадан эрте Кызыл хоорайның прокурору Анатолий Монгушка тыпсыр.

Россия Федерациязының Чиңгине прокурорунуң Хүндүлел бижиктерин Кызыл хоорайның прокурорунуң улуг дузалакчызы, юстицияның биче чөвүлекчизи Марина Цыганюкка база Бии-Хем кожуунуң прокуратуразының 1-ги чергениң улуг специализи, РФ-тин күрүнениң хамааты албанының 3-кү класзының референтизи Лариса Азановага тыпсыр.

Сүт-Хөл кожуунуң прокурорунуң оралакчызы, 2-ги класстың юризи Надежда Донгак өртөктөгү шаңнал-биле шаңнаткан.

Чөөн-Хемчик кожуунуң прокурорунуң оралакчызы, юстицияның биче чөвүлекчизи Шолбана Ооржакка, Кызыл хоорайның прокурорунуң улуг дузалакчызы, 1-ги класстың юризи Салбакай Санчайга база Танды кожуунуң прокурорунуң дузалакчызы, 2-ги класстың юризи Алевтина Хертеке Россия Федерациязының Чиңгине прокурорунуң өөрүп четтиргенин чарлаан.

Албан-ажылының хүлээлгелерин ак сеткилдиг күүседип турары дээш прокуратураның элээн ажылдакчыларын Тыва Республиканың прокурору П.В.Бухтояров шаңнаан.

ТР-ниң прокуратуразының парлалга албаны.

ХООЧУННАР КАТТЫЖЫШКЫНЫ

Тыва Республиканың Прокуратуразының архивинден чурукта: Кызыл кожуунуң прокуратуразыга ажылчын хуралды юстицияның улуг чөвүлекчизи Марат Чоодуй эрттирип турар. 1995 чыл.

Прокуратура хоочуннарының Бүгү-россияда хей-ниити организациязының Тывада девискээр салбырын тургузар талазы-биле организастыг хуралды республиканың прокуратуразының хуралдаар залында эрттирген.

Аңаа Прокуратура хоочуннарының Бүгү-россияда хей-ниити организациязының Тывада девискээр салбырының даргазынга Марат Чоодуйну чаңгыс үн-биле соңгаан. Марат Шойдумович чуртталгазының эң эки чылдарын прокуратура органнарының албан-ажылынга бараалгаткан. Ол 1957 чылда Тываның область прокуратуразыга очулдурукчу болуп ажылдап эгелээн. Бир чыл болгаш Свердловскиниң юридиктиг академиязынче өөренип киргеш, 1962 чылда ону дооскан. Тес-Хем болгаш Эрзин кожууннарынга адвокаттап, Тываның профэвилелдериниң юридиктиг консультациязынга эргелекчилеп ажылдап чораан. 1973 чылда прокуратура органнарынче эглип келген. Кызыл хоорайның прокурорунуң дузалакчызы бооп ажылдаан. Беш чыл дургузунда Бии-Хем кожуунуң

прокуратуразын баштап келген. Сес чыл дургузунда М.Ш.Чоодуй Тыва АССР-ниң прокурорунуң улуг дузалакчызы бооп ажылдап келген. Дуржулгалыг юрист Кызыл кожуунуң прокуратуразын ондан көвей чылдарда удуртуп келген, аңаа ол ат-алдарлыг ажылдап чораан. Юстицияның улуг чөвүлекчизиниң удуртулгазы-биле коллектив үре-түңнелдиг ажылдап турган. Ол аныяк специалистерге чүгле арга-сүмелер кадып эвес, а будулгаазынныг болгаш нарын кем-херектерниң истелгезинге дузалажып келген. Марат Шойдумовичиниң ажылдап турар үелеринде Кызыл кожуунуң прокуратуразы республикада эң эки ажылдыг деп санаттырып турган прокуратураларның бирээзи.

Прокуратура хоочуннарының Бүгү-россияда хей-ниити организациязының Тывада девискээр салбырының баштаар чериниң кежигүннеринге Лариса Дудупту болгаш Чодураа Донгакты соңгаан.

Руслана МАНЫЛА.

Владимир САВИНЫХТЫҢ тырттырган чуруу.

Истелге эргелелинде

АЖЫЛ-АЛБАНЫНГА ТООМЧА ЧОК БОЛГАНЫ ДЭЭШ...

Россия Федерациязының прокуратуразының чанында Истелге комитеди 2007 чылдың сентябрь 7-ден ажылын эгелээн. Айыттыг комитеттин эргелелин Тыва Республикада тургускан.

Республиканың истелге эргелелин истекчилери хамаатыларның чуртталгазынга болгаш кадыыга хоралыг аар болгаш онза аар кем-херектер талазы-биле кеземче херектерин истеп турар – ол дээрге өлүрүүшкүннер, күштээшкүннер, албан-дужаалдыг кижилерин кылган кем-херектериниң, ол ышкаш айыттыг кижилерге хамаарыштыр оларның профессионал ажыл-чорудулгазы-биле холбашкан кем-херектер дугайында кеземче херектери болур.

Истелге эргелелин ажил-чорудулгазының эгелээнинден бээр хей эвес үе эрткен-даа болза, истелге эргелелин онза чугула херектер истээриниң талазы-биле истекчилери бодунуң албан-ажыл-чорудулгазын боттандырып турганы-биле холбашкан кем-херектерни үүлгеткен албан-дужаалдыг кижилерге хамаарыштыр чаңгыс эвес кеземче херээн оттурган.

Ынчалдыр, 2007 чылдың декабрь 10-да РФ-тин Истелге комитетиниң Тыва Республика талазы-биле эргелелин удуртукчузу А.М.Чудаан-оол ТР-ниң Кызыл кожуунуң Каа-Хем суурунун Төлээлекчилер хуралының депута-

дынга хамаарыштыр РФ-тин КХ-ниң 293 чүүлүнүн 1-ги кезээ-биле кеземче херээн оттурган – салгаа чорук, азы албанынга ак сеткилдиг эвес азы тоомча чок хамаарылгалыг болганының учурунда албан-дужаалдыг кижиниң бодунуң хүлээлгелерин күүсетпээни азы болур-чогууру-биле кылбаанындан улуг когарал чедиргени.

Н.Ч.Ооржактың каразыттырып турары болза, 2005 чылда, ТР-ниң Кызыл кожуунуң чагыргазының даргазы тоомча, бодунуң хүлээлгелерин тургаш чок күүсеткенин учурунда, тускайлаң сайгарлыкчы А.В.Кууларга эвээжеткен өртөк-биле шимчeves өнчүнү — Каа-Хем суурунун Мелиораторлар кудумчу-зунда №17 турар КМК бажың-балгадын хоойлуга чөрүштүр хавырынга дузалаан. Кожуун чагыргазының эрги даргазы Н.Ооржактың бодунуң албан-хүлээлгелеринге салгаа хамаарылгалыг болганының түннелинде, «Тыва Республиканың Кызыл кожууну» муниципалдыг районга 1163 400 рубль хемчээлдиг эт-хөреңги когаралын чедирген.

Н.Ч.Ооржак 2007 чылдың декабрь 5-те Кызыл кожуунуң Каа-Хем суурунун Төлээлекчилер хуралының Пригородный сонгулда

округунуң талазы-биле депутатка сонгуттурган болганда, ол тус чер бот-башкарылгазының сонгулда органының кежигүнү болур болгаш оларга хамаарыштыр кеземче херектериниң талазы-биле онза чурум ажылгаар улустуң категориязынга хамааржыр. Оон-биле холбаштыр депутат Н.Ч.Ооржакка хамаарыштыр кеземче херээн оттурарының дугайында шийтпирни Тыва Республика талазы-биле Истелге эргелелин удуртукчузу хүлээп алган.

РФ-тин КХ-ниң 293 чүүлүнүн 1-ги кезээнде көрдүнген кем-херекти үүлгеткени дээш кызагдашкын (РФ-тин КХ-де көрдүнген яла) болза, 120 муң рубльге чедир хемчээлдиг торгоал хевирлиг яла бооп болур, 6 айдан 1 чылга чедир хуусаада эдип чазаар ажылдарга ялалаар чок болза 3 айга чедир тудуп хоругдаар.

Н.Ч.Ооржакка хамаарыштыр кеземче херээниң истелгезин Россия Федерациязының Прокуратуразының чанында Тыва Республика талазы-биле Истелге комитетиниң онза херектер истээр талазы-биле Истелге эргелелин килдизи чорудуп турар.

2007 чылдың декабрь 18-те ТР-ниң Тес-Хем кожуунуң Берт-Даг сумузуңуң чагыргазының эрги даргазы Олег Эренчинге хамаарыштыр РФ-тин КХ-ниң 160 чүүлүнүн 3-кү кезээ-биле – аңаа даас-

кан эт-хөреңгини бодунуң албан езузун ажылдап тургаш, ээлеп алганы дээш, кеземче херээн оттурган.

Олег Эренчинниң каразыттырып турары болза, ол бодунуң суму чагыргазының даргазы эргейдалын ажылдап тургаш, Тес-Хем кожуунуң Чурттакчы чонну ажылга хаара тудар төптүн учу-дунда турар ажыл чок хамаатыларга, оларның кылганы хей-ниити ажылдары дээш төлевирге көрдүнген турган 60 000 рубль түнүг акшаны бодунга алган.

Оон аңгыда республиканың Истелге эргелелин онза чугула херектер истээр талазы-биле килдизи ТР-ниң ИХЯ-ның криминалдыг милиция начальниги, милицияның полковниги – сайыттың бирги оралакчызы турган Валерий Конгарга болгаш ТР-ниң ИХЯ-ның криминалдыг милициязының тускай сорулгалыг отрядының командириниң оралакчызы Олег Сатка хамаарыштыр кеземче херээн истеп дооскаш, Кызылдың хоорай судунга сайгарып көөрү-биле чоруткан.

Иштики херектер сайыдының эрги оралакчызынга болза, РФ-тин КХ-ниң 116 чүүлүнде көрдүнген кем-херектерни үүлгеткенин буруудаткан – дүржөктаныр күзел-биле амы-хууда аарышкыны чедирген эттеп-согуушкунну кылган, РФ-тин КХ-ниң 119-ку чүүлү — өлүрериниң кыжанын чоруткан, бир эвес ол кыжаныгны боттандырып болгу дег үндезиннери турган болза, РФ-тин КХ-ниң 286 чүүлүнүн 3-кү пунктузунун «а» иштики пунктузу – күчүлелди ажылдавышаан, албан-дужаалының бүрүн эргелерин эрттир ажылдаш, үүлгеткен, РФ-тин КХ-ниң 30 чүүлүнүн 3-кү кезээн, 105-ки чүүлүнүн 1-ги кезээ — өлүреринче халдаан. Аңаа ча-

гырткан Олег Сатка РФ-тин КХ-ниң 286-гы чүүлүнүн 3-кү кезээниң «а», «б» иштики пунктулары – күчүлелди болгаш тускай херекселдерни ажылдавышаан, албан-дужаалының бүрүн эргелерин эрттир ажылдаанын буруудадып турар.

Хээлини ап турар үеде туттурган Тываның күрүне университетиниң ректору Н.Г.Дубровскийке хамаарыштыр кеземче херээ истелге эргелелин чорудулгазында. Амгы үеде ук херек талазы-биле истелге төнүп турар база удавас кеземче херээн судче дамчыдар.

Буруулугларны суд шынныг ялалаары чугаажок. Бодунуң албан-ажыл байдалын ажылдап тургаш, кем-херек үүлгеткен кижилерге хамаарыштыр шийткелди шынныг ялалаарын суд практиказы көргүзүп турар болгай.

Тодаргай чижек болза, республикага көдээ ажил-агыйны хөгжүдөр тускай сорулгалыг программа талазы-биле көдээ черге чурттаар оран-бажың тударынга көрдүнген субсидияның кезээ болган 49 000 рубльди бодунга алган, база ол ышкаш бодунуң албан-ажыл байдалын ажылдап тургаш үүлгеткени бузурукчу чорук дээш Тес-Хем кожуунуң чагыргазының эрги баштыны Валерий Кылан-оолду Тес-Хем кожуунуң район суду 2007 чылдың август 14-те РФ-тин КХ-ниң 160 чүүлүнүн 3-кү кезээ-биле база 159-ку чүүлүнүн 3-кү кезээ-биле 2 чыл 6 ай хуусаада ниити чурумнуң колониязынга кеземчени эрттирери-биле хосталгазын казып шийткен.

Оюмаа КОПУШ, ТР талазы-биле Истелге эргелелин удуртукчузунуң улуг дузалакчызы.

ЧАҢГЫСКЛАССЧЫМ ДУГАЙЫНДА ЧЫРЫК САКТЫШКЫН

Тываның Улустун чогаалчызы Е.Д.Танованың ноябрь 3-те «Шын» солунга өөнү ээзи, оолдарының адазы А.С.Танов дугайында сактышкынын номчааш, ооң бижи турар үелерин чаңгысклассчым Альберт Седип-оолович Танов дугайын, бодумнуң ол үеге хамаарылганмы тодазы-биле сактып келдим.

1946 чылда үшкү үлдүн үезинде боор, Чадааның 7 чыл школазынга чаа өөреникчи чедип келген. Ол оолду Шаңнаа башкы бистин бгы клазывыска кирип келгеш: «Чаа өөреникчини хүлээп алынар» дээн. Ооң-биле кады өөрени берген бис. Ол Кызылга орус школага өөренип турган, тывалап барык билбес оол болду. Ол чылын өөредилге төнгүжө шоолуг чүве-даа ыттавас, башкылар-даа ону шоолуг айтырбас турган. Кичээл соонда дораан чана бээр.

Мен хоорайга чоок төрелдерлиг турган болгаш, хоорайның эвээш санныг чурттачыларының хөй кезин билер турган мен. А.Тановтун чурттап турган өөнү эр ээзин Чалбак-Баштыг дээр (таады, та шалазы), ооң оглу кини үндүрер Семис-оол, өг-бүлели турган. Олар шала өрү, хемче талага өглүг турган. Алик база бистер ышкаш, додарлыг хой кежи тоннуг чүве.

Школа тараар чоокшулап, чай дүжүп келгенде, киживистин арны шору частып, оолдар-биле кады тал мургу кылып алган терек мочургазы бисче үрүп, «боолап» манчап турар апарган. 7-ги класска барык ижиге берген. Сөстөрү соора адаарындан, акцентизинден-даа улуг дыка эгенмейн, бакка-сокка тывалап, кичээлге харыылап

турар апарган. Кичээл соонда ооң-биле кады кичээлдээр бис, мен ону тывалап, ол мени орустап өөредир бооп дугуржуп алган бис. 4-кү класстың номчулга номун тудушкаш, номчудар мен, ооң сөстү соора адаптарынга шыдашпайн каттырып эгелээр мен. Ол хорадап, «номчуvas мен» дээш номун ырадыр октаптар. «Чок, сени каттырбайн, өске чүве каттырып олур мен» дээримге, катап-ла номчуп эгелээр. Бүдүү каттырыарымга база-ла хорадап эгелээр. Ынчаар-ла чаш уруг көгүткен кижиге ышкаш, көгүдүп олурар мен. Чаңы, шынап-ла, бичии уругларзыг кижиге болгай. Чогум ол мени орустап-даа өөрөтпээн. Бир эвес ол меңээ орус ном номчуткан болза, ол чежеге-даа каттырып болур турдуйнаан. Бистер ынчан 5 класстан эгелеп чүгле орус дыл кичээлинге орус дылдың эге хевирин өөренип

деп шолалап-даа турдулар. Сөөлүнде эскерип чоруурумга мурнуу кожууннар улузу чок апарган кижиге дугайында чугаалажырда «ол хөөкүй» дээр улус бооп-тур. Тывалап билбес хирезинде ону канчап эскерип кааныл деп кайгаар мен.

Кызылдың № 2 школазының 8-ки клазынга өөренип чедип келиривиске, эртемнерни шуптузун орус дылга өөренип болган, Алик амырай-ла берген хире, а бистер бергедежи эгелээн бис. Орус дылдан тыва башкылар очулдуруп турган. Төөгү башкызы херээжен еврей башкы Аликти очулдурукчу кылып алган-даа турар чүве. Төөгү очулдуруп башкы чок-ла турганы ол боор, харын-даа 9 классче база эдертип алгаш чоруп турган.

Катя ынчан 9 класска өөренип турган. Чаңгыс өрээлге бис. «Силерниң ол хайнак оглунар мынча диди» дээш кезээ

кээрге, ыймактажы-даа бээр бис. Бодум хуумда ону алызы барып орус уруг-биле чурттаар боор деп бодап чораан мен. Ол үеде-ле тыва уругга ынак-даа турган боор. Ону Кызыл школазынга келгеш, шуут-ла өске кижиге апарган деп болур. Өөренири эки, музыкага сонуургалдыг, ырлаар талантылыг, концерттерге киржип, сценага ырлап турар апарган.

Ростислав Докур-оолович Кенденбильдин бистин школа-выска уран чүүл удуртуп турганын эки сактыр мен. Бистерни ниити ырыже сывыртап-ла турар чүве. Ынчан-на хөгжүмгө сундулуглар хөгжүм херекселдеринге ойнаар бөлүмгө өөренип турдулар. Алик ол бөлүмгө өөренип эгелээш, хөгжүмчө баштайгы базымын кылган деп бодаар мен.

Катоктук стадион дээрге Тываның 5 чылы аттыг стадион ол. Ол стадион тударынга бистин үлүг-хууус база кирген деп бодап чоруур мен. Оон кыжын аңаа каток кылгаш, долгандыр чагылар баштарынга сайгылгааннар аскайлап каан. Кежээлдерде улус чуңгулап турар. Мен чаңгысклассчым, чарылбас эжим Куулар Дүктүг-Уруг-биле (Нина Кирова) база ынаар барып турдубус. Кидис идикке коньки шарып алгаш, мен шуут кылаштап чадап, бут кырынга тура албас, барып дүжүп турар болган мен. Эжим харын шору өөрени берген. Алик биле Катя аңаа чуңгуулап турганын ол-дур.

Олар сөөлүнде өг-бүлө туруп чурттай бээрге, кай-гаваан-даа мен, оларның найыралы шагда-ла эгелээнин билер-ле болгай мен. Ооң соонда Альберт Седип-оолович-биле өөренип

чораан школависка кады ажил-даар аас-кежик меңээ таварышкан. Ол Туран школазынга элээн ажил-дап каапкан сөөлүнде келген кижиге. Баштайгы үезинде интернатка кижизидикчи башкы болбушаан, чамдык класстарга төөгү башкылап турган. Ооң езулуг эртеми — төөгү башкызы. Ол Абаканнын педагогика институтунун төөгү факультетин дооскан. Чоорту музыка башкылап чоруй, сөөлүнде шуут-ла ону бүгү школага башкылап, уругларны музыка кичээлинге өөредиринден аңгыда, бөлгүм-нерни-даа тургузуп, школаның уран чүүлүн бүрүнү-биле удурту берген. Ол Тывага ат сураглыг композитор болу берген.

1977 чылда Юрий Шейдаковичинин 50 харлаан юбилейинче чалаар дээш, Тановтарже телефон долгаан мен. Катя Москвада болган. Чааскаан кайыын келир бо деп бодапкаш, чүге долгаанымны ыттавайн барган мен. Ооң соонда, элээн үе эрткенде оларның бажыңыга баар ужур таварышкан, чалаан-на турган боор. Сарыллар Маскыровна Кудажы-биле кады чеде берген бис. Шайлап олурувуста, Седип-оолович мынча диди: «Мындаа сээң чүге долгап турганыңны билген мен, Кюнзегештин харынга Катяны чалаар деп турган сен, ол чок боорга, ыттавадың. Мени чүге чалавадың? Ынчаар боор бе, багай эжин» диди. Черже кире бер часкан мен. Ооң сеткилин кайы хире хомудадыпканымын биллип, ыттаар чүве-даа тыппадым. Ол буруумну мынчага чедир утпайн чоруур мен.

Кончуг-ла эки кижиге чурттап чораан чүве ийин. Ол чораан болза, бо чылын 75 харлаар турган. Ооң бүдүштүг омур-хевир, талантылыг салым-чаяанының чырыткызы артан эш-өөрүнүн, башкылап чораан өөреникчилеринин, музыкага ынактарның сагыш-сеткилинде чурттап чоруур дээрзинге бүзүрээр мен.

Дырбак КҮНЗЕГЕШ.

Чылдар болгаш кижилер

эгелээн болгаш, сөс-даа шын адай албас турган мен. Ынчангаш орустап сөс адаарындан безин ыадыр турган боор мен. Бүдүн школага чаңгыс орус башкылыг бис, ол чүгле кичээл эрттирип каар. Ынчан, шынап-ла, Аликтен орустап өөренип турган чүве-дир ийин. Ол бодунуң кызымаа-биле, амыдыралга туруштуу-биле үр болбайн, тывалай берген. Бир мындыг чүвени сөөлүнде кайгаан мен. Оолдар Аликти «хөөкүй Альберт» дээрге дыка хорадаар болган. «Өлген кижини хөөкүй дээр чүве, мени өлген деп тур силер» дээрге, улам каттыржыр бис. Тенек оолдар дам өлөмчип, ону «Хөөкүй Альберт»

каттырып-ла чыдар кижиге. Сөөлүредир көөрүмгө, оларның найыралды аажок, бо-ла кады олурарын көөр турдум. Ону херекке-даа албаан мен. Мээң оол эштерим база бар турган. Оолдар харындаа кижиге шынчы эштер болур чүве-ле болгай.

Сөөлүгү класска чоор бе, бир катап Алик мээң чанымга олуруп алгаш, тыва уруглар ындыг-мындыг деп олур ийин. «Тыва уруглар сени албас, сени олар чоорул» дээримге, менче ойнай-сылдай халып келди. Кижиниң шала кош-как черин билеп алдым деп бодааным ол ийикпе «тыва уруглар сени албас» дей кааптар мен, ол халып

Лидия Ооржактын «Төлгээ дүшпес чажыттар» деп чаа номун холга алган дораан-на ында шүлүктери чараш, ханы утказы-биле сеткилди чылыдыпты.

Чаа номда төрөөн чер, амыдырал, ынакшыл дугайында сонеттер, ылаңгыя херээжен кижиниң сеткилин аарышкызы, дүвүрели тода. «Хөрээм бүргээн кара булуттун хөлегези каян чидерил?» дээн айтырыг уян кижиниң сеткилин дүвүредир бээр. Дөрттээн одуругларда ынакшыл дугайында шүлүктээн лириктиг маадырның философчу бодалдарының ханызын, ооң өртемчейе көрүжүн улам-на тодарадып, бодалдарын дорт, эчизинге чедир уран-чечен аргалар-биле көргүзүп кааны дораан эскертинер. Шүлүк бүрүзүн сайгарар болза, солуннун каш-даа арнынга кайыын сынар. Ынчангаш чаа номнун өзек хөөнү болур хире каш-ла шүлүктөргө доктаалыңар. Автор тыва чогаал башкызы болгаш чогаалдыкчы ажылында ону дораан көргүзүпкен:

Доозукчу чалы,
чараш өңүктөрүм,
Доозаңарны сөөлүгү чыскаал
манай берди.
Уруг чашкы школачы
чылдар төнгөн,
Уланчыг конга үңү
кударанчыг...
Хеймер кызынга эргеленинниң
мындыг одуруглары кирген:
Чаңгыс-даа хүн чуртталгага
чүң-даа турар,
Чазып, түрөп... муңгарар
боор, ынчалза-даа,

Эртенги хүн кежик-чолу
черле турар...

Лидия Хорагаевнаның башкы ажылының байлак дуржулгазы, быжыг туружу, хөй яңы сонуургалдары, ажы-төл дээш сагыш чо-ваашкыны бо одуруглардан билдинип турар:

Бирги башкың, бирги демдээң,
бирги өңүңүң,
Бир-ле дугаар сактың арткан
утпас хүңүң
Ужу ырак талыгырже
сактышкын бооп,
Ужук тыртып чылыпканы
ол-ла-дыр ам.

(«Өөреникчи өөрлерим»).

Лидия Ооржак 70-80 чылдарның эгезинде-ле шүлүк бижири-нин «чажыттарын» бодунга ажыдарын оралдажып келгеш, аңгы ном үндүреринче далашпайн, шүлүктөрүн «быжыргаш» ном кылдыр үндүргөн.

Ак-Довурак хоорайның поэтик-тиг овурун ол мынчаар көргүскен:

Өөр-өпөр малдар
сүрүң чаптылган,
Өлчөй-кежик аялгазы
куттулган
Өгбелерим чурттап
чораан өдээнге
Өзүң мандып, торүттүңген
хоорайым...

Л.Ооржактын ынакшыл лирика-зы арай муңгаргай кылдыр дыңналыр:

Дыка-ла үр сени чоктап,
чааскаан чор мен.

Сагыжымны чедир эмнээр
хуулгаазын чок.
Сактырымга, соңга соктап,
дагжаан дег сен...

Хөй-ле шүлүктөр ынакшылдың ачызында бижиттинер, ындыг чогаалдар кижилериниң сагыжынга үр-ле артып калыр. Чааскаанзыргай сеткил-хөөнү илереткен сакпак адаан саргыда бээр одуругларны бо номдан база тывар бис:

«Хөрөк-чүрээ сорбуларлыг,
Хөөкүй бодум кээргенчиг...»
«Салым-чолдун эрээн-шокар
хавын чүктээн,
Чалың цем
бораан-чагыстыг, эчигей...»

Ынчалза-даа ол үргүлчү-ле кударалга алзып, куюмналып-ла чорбас, ооң «өде-чара хостуг чаны» чамдыкта «шуурган-хат дег чуду-кара бодалдарны сывырып-каш, чуртталганың чөмдиктерин хере соптарга», лириктиг маадырның хөөнүнде «сактышкынның кавайыңга өпейледир сагыжының шыгы-күгү хөлбөң хевээр» дээрзин билеп, улаштыр номчуур бис.

«Кышкы сооктан доңуп
чораан караам чажы,
Хыраа-дош ам долбаннар бооп
хуулуп чору».
«Хуула бээр моңге чечээм —
сеткилимден
Кударанчыг ыры черле
дыңнапас сен...»
«Төлгээ дүшпес чажыттарда»
дылдың уран-чечен аргаларын
арбын болгаш чедингири-биле

ажыглаан. «Угаап-сургаан, көгү-дүшкен «дежурныйдан» уштунар дээш, изиг дерин төп-ле чорааш» (А.Уержааның чагы) мындыг түннелге келген хире. Автор шүлүктөринге сагыш-сеткилин чажыттарын илередирде, ынакшыл дугайында чугааларда, кижиниң арын-нүүрүнге хамаарыштыр бижири харыскалганын доктаамал көдүрүп келген:

Чоруурунун бичии
бети целерде
Чорук кылып, «Мажалыкка»
аалдап чораан
Антон эжим чагып
орган сүмелерин
Амдыгаа дээр күүсөдир дээш,
кызып чор мен
— дээни сураглыг шүлүкчү А.Уержааның деткимчези, салдары, чагыг-сүмези авторнун шынарлыг чогаалдар бижириинге улуг идиг болган хире.

Л.Ооржактын шүлүктөрүнде ажыглаан чамдык уран-чечен аргаларын көрүптээлинер:

Метафоралар:
«Дүлгээзинниг чалы
цем ыраан,
Дүдүскекте аржыла
чайып арткан».
«...Ыштыг туман
аразында азып-түрөп,
Ынак эжим
көзүмдө деп, дилеп чоруур...»
Диригжидилгелер:
«Шончалайлар амырлажып
мөгөйбишаан,

чоога дургаар агын-коңун
баглай берди...».

«Сугдук тыртып,
саглаңнашкан анай-хаактар
чуртталганың төңчү чогуң
бадыткай-дыр».

Деңнелгелер:
Ала-шокар ховаганның
чалыны дег,
аарышкылыг сакпак адаан
бакылааш-даа...»
Өрге манаан сары ышкаш,
өөмдө чааскаан олурумда...»
Л.Ооржак сонеттериниң утка-зы-биле бодунга солун, ажыктыг амыдыралчы түннелдерни үндүргүлээн:

«...Адааргалдың, өжээргелдин,
кочу-шооттун,
Аактыг аспаа менден черле
адырылгай!»,
«...Өрү чалаар, ужур идер —
өршээл бербес
Өртемчейиниң хоойлузун
чүң деп чүң дээр...»

Сонет — нарын чогаал. Ону кижиге бүрүзү бижириинден дидинмес. «Төлгээ дүшпес чажыттарда» авторнун сонеттеринде сөглээн чажыттарын эчизинге чедир билери болдунмас — төлгээ дүшпес, а бир эвес төлгээ, хуваанакка чолдуг кижиге болза, харын чажыт уткаларны тыптар чадавас. Л.Ооржактын баштайгы номун «Курбустудан сылдыс кырлап бады келген хуулгаазын даңгынааның» белээ кылдыр хүлээп алыыл.

Борис КАЗЫРЫКПАЙ.
Моңгун-Тайга кожуун.

Культура амдыралы

УРАН СӨСТҮҢ
МӨӨРЕЙИМөөрейниң тирикчижи
Урана Сагды.

Чогаалчы «Россия Федерациязының көдээ ажил-агыйының тергини» хөрек демдээниң эдилекчизи, Биче-оол Сергиевич Дюндуптун адын эдилээн Тес-Хем кожуунун Берт-Даг суурнун көдээ Культура бажыңының 30 чыл болган оюн демдээлээн байырлыг кезээ чоокта чаа болуп эрткен. Байырлал таварыштыр чогаалчының уруу, культураның хоочуну, Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажилдакчызы Урана Биче-ооловна Хертек ачазының бижээн шүлүктөрүнүн мөөрейин чарлаан.

Мөөрейге үжөн ажыг кижии киришкен. Бирги черни Ак-Эрик суурдан келген киржикчи Урана Сагды «Хажытпайн сагып чор мен» деп шүлүктү бедик деңгелге уран-чечени-биле номчул күүсеткеш, 1500 рубльдин шаңналын алган. Ийги черни Берт-Даг суурдан Манчык-оол Олча «О.Шынаа» деп шүлүктү номчааш база акша шаңналын алган. 1-5-ки черни алган-

нар шупту Урана Биче-ооловна Хертектен акша шаңналдарын алган, 16 киржикчи номнар-биле шаңнаткан.

Эң бичии киржикчи Берт-Даг школазының 2-ги класының өөреникчизи Чайынды Чавырыкты кожуун чагыргазының даргазының оралакчызы Биче-оол Сундуевич Шырап 1000 акша-биле шаңнаан.

Тываның Чазааның мурнундан келген төлээлер улуг өртектерин үн-улгаттырар аппаратураны Культура бажыңыга белекке бергенин чон улуг өөрүшкү-биле адыш чак-кап хүлээп алган. Мария Максимовна биле Борис Константинович Балчий-оолдар (Биче-оол Сергиевичинин дунмазы биле күдээзи) өг-бүлезинин мурнундан 10 муң рубль өртектерин музыкалыг төптү Культура бажыңыга белекке берген. ТР-ниң Культура болгаш информастыг политика яамызын төлээлеп келген Н.С.-М.Кудерек яамының мурнундан офис дерилгезин Культура бажыңыга берген. Республиканың чонну хөмүр-даш-биле хандырып турар эргелелин даргазы Орлан Михайлович Канзай бир КамАЗ хөмүр-дашты берген. Кожуун, суму чагыргаларының удуртукчулары тус-тузунда суй белектерни, акша-төгерики Культура бажыңыга байырлал таварыштыр сөннээн. Байырлал Берт-Даг көдээ Культура бажыңының ажилдакчыларының солун концерти-биле доозулган.

Светлана БАЛЧЫР.
Авторнун тырттырган чуруктары.

Юбилейиңер-биле!

Бистиң эргим, ынак ававыс Чечек Ходун-ооловна, ачавыс Шулуун-оол Маадыр-оолович Биче-оолдар өг-бүлө тутканындан бээр 40 чыл юбилейин бо чылын демдеглеп эрттирер. Ынак ававыс январь 12-де 60 харлаан, а ачавыстың төрүттүнгөн хүнү — январь 17-де.

Ынчангаш бистер, 3 уруу, 3 оглу, ававыстың, ачавыстың бисти өстүргеш, эртем-билигге чедирип, аас-кежикти сөннээни дээш, черге чедир мөгөйп, бистиң аравыска ам-даа узун назылыг чурттаарын күзевиишаан, дараазында шүлүктү бараалгаттывыс:

Алдан харны ашсыңа-даа,
Ам-даа чараш аныак сен.
Авам сеңээ ынчангаштың
Аас-кежик күзеп ор бис.

Авам биле ачам чурттааш,
Дөртөн чылдың ичиринде.
Ачавыстың, ачавыстың юбилейинге
Дөгөрөвис өөрүп чор бис.

Уруглары, күдээлери, оолдары,
кериннери база уйнуктары.

«Тараа» кызыгаарлаттыг харысалгалыг эштежилгениң конкурс езугаар башкарыкчызы Марат Кодур-оолович Оюн Тыва Республиканың Шагонар хоорайының бүдүрүлгө зонасында Магистральная 11, адресе өнчү-хөреңгени садып турарын дыңнатты

Өнчү-хөреңги 1024 дөрбелчин метрни ээлеп турар хлеб заводу. Садып-саарарының езу-чуруму: садып турар өнчүнүң өртээ 871570 руб, садыг-сайгарылга кылганының дугайында дугуржулганы чарган соонда 1 ай дургузунда бо түннү төлээн турар ужурулг.

Бо үстүнде айыткан садыглажышкын дугуржулганы-биле (акцеп) чөпшээрэжип турар анаа хуу болгаш юридиктиг эргелиг бир дугаарында келген кижии-биле садыглажышкынның керээзин чарар.

Садыглажышкынга чөпшээрэжилге документизин (билдиришкини) бо чарлалды парлаан соонда суббота, воскресеньеден аңгыда хүннерде, 15 хонук дургузунда хүлээп алыр.

Адрес: Кызыл хоорай, Ровенская кудумчузу, 26.

Арга-арыг аукционун эрттиреринин дугайында дыңнадыг

Тыва Республиканың Арга-арыг агентилели – аукционнун организатору аас-биле садыглажышкынның хевиринге ыяш белеткелиниң талазы-биле сайгарлыкчы ажил-чорудулганы боттандырар сорулга-биле арга-арыг үнүштерин садар-садып алырының керээзлерин чарарына эргени садып алырының талазы-биле арга-ыяш аукционун 2008 чылдың январь 30-де 10.00 шакта (тус черниң үези-биле) дараазында адреске эрттирер: Тыва Республика, 667007, Кызыл хоорай, Оюн Күрседи кудумчузу, б.151, каб.14. Аукционга киржиринин чагыгларын 2008 чылдың январь 15-тен 2008 чылдың январь 27-ге чедир хүлээп алыр. Өртекти өстүреринин аразының хемчээли (базымы) – аукционга садып турар чүүлдүн эге өртээниң 5 хууздундан эгелээр. Аукционнун протоколунга ат салган хүнүнден 10 ажил хүнүнүн иштинде арга-арыг

үнүштерин садар-садып алганының керээзин албан чарар. Аукционга киржиринге аукционнун организаторнун моон адаанда айыттыганы таблицада агар санынче кириген лот бүрүзүңге баш удур төлээр түннү 2008 чылдың январь 27-ге, 17.00 шакка чедир кириген турары албан:

Тыва Республиканың Арга-арыг агентилели
ИНН 1701041631/КПП-170101001,
р/с 40302810200000000000000000 ГРКЦ
Национал банк ТР, Россияның банкызы Кызыл хоорай, БИК-049304001. «Телевиринин ады» деп одуругга «Арга-арыг аукционунга киржиринин баш удур телевири» деп албан айтыр. Аукционга киржиринин дугайында долу медээни база документацияны бо телефондан билип ал болур Силер - 8 (39422) 2-32-44 (харылзажыр кижии – Шеңне Тюлюшовна Кенден).

Арга-арыг үнүштеринин кыска тайылбыры

А/ч №	Турар чери		Кварталдың №	Ажылгал ыяштың хемчээли (куб.м.)		Аймаа	Шөлү, га	А/ч эге өртээ, рубль	Баш удур телевири, рубль
	Арга-арыг ажил-агыйы	Арга-ыяш а/ч		Ниитизи-биле	Оон иштинде тудуг ыяжы				
1.	Кызыл	Черби	189/14	651	513	Лц	3,4	107244,96	10724,5
2.	Кызыл	Черби	164/1	321	202	Лц	1,8	46337,04	4633,7
3.	Шагонар	Арыг-Үзүү	130/13	235,8	185,4	Лц	2,0	35212,66	3521,3
4.	Чадаана	Чадаана	83/19	166	123	Лц	2,2	26980,25	2698,0
5.	Чадаана	Чадаана	106/8	345	282	Лц	3,2	52764,62	5276,5
6.	Тес-Хем	Шуурмак	163/14	105,5	60,9	Лц	0,84	21067,27	2106,7
7.	Каа-Хем	Сарыг-Сеп	144/25	92	12	Лц,Б	2,3	10462,80	1046,3
8.	Балгазын	Кызыл-Арыг	55/27	298	279	Лц	9,0	42494,45	4249,5
9.	Балгазын	Кызыл-Арыг	168/13	451,9	347,3	Лц	13,1	55931,52	5593,2
10.	Балгазын	Кызыл-Арыг	180/2; 5;9;10; 170/21 171/11, 12	407	297	Лц	4,5	46610,02	4661,0

Ыяш белеткелиниң тендер садыглажышкынын эрттиреринин дугайында ДЫҢНАДЫГ

Тыва Республиканың Тере-Хөл кожуунунун тендер организатору ыяш белеткелиниң талазы-биле сайгарлыкчы ажил-чорудулганы боттандырар сорулга-биле бюджет организацияларына ыяш белеткээр керээзлер чарар эргени садып алырының талазы-биле тендер садыглажышкынны 2008 чылдың январь 25-те 10.00 шакта (тус черниң үези-биле) дараазында адреске эрттирер: Тере-Хөл кожуун, Кунгуртут суур, Комсомольская кудумчузу, б. 19. Киржиринин чагыгларын 2008 чылдың январь 15-тен январь 20-ге чедир хүлээп алыр. Тендер садыглажышкынны 2 млн. 190 муң рубльге эрттирер. Документилерни хүлээп алыр адреси: Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу, б. 30, кв. 10. Харылзажыр телефону: 2-44-97.

ЭСКЕРИП КААШ...

Сүт-Хөл кожуунун иштики херектер килдинин ажилдакчылары декабрь 18-те Суг-Аксы суурнун девискээринге хөй-ниитинин корум-чурумун тудуп, кезээкиниң 18 шактан дүнекиниң 2 шакка чедир ажилдааннар.

Милицияның улуг дежурны-ының дузалакчызы Виталий Витальевич Хомушку ажилдааш, чанар дээш, суурнун Алдан-Маадырлар кудумчузу-биле эртип бар чыткаш, казначейство черинин бажыңының бирги кадында электри сывырындааның кызаңайнып, өрттенип турарын эскерип каан.

Айыыл-халапты чайладыр сорулга-биле таңныылды оттуруп, бажыңың соңгазын, эжиниң дыңзыдыр соктаан. Кирип кээрге, албан черинин бажыңын кижии тынар арга чок кылдыр ыш шыа ала берген болган. Рубильникти өжүр баскаш, өрт черинче дыңнадып долгааш, өрттү өжүреринин болдунар-ла хемчеглерин ап эгелээн болгаш өжүргөн.

Казначейство черинин даргазы Римма Деспилековна иштики херектер килдинге келгеш, айыыл-халапты чайладып, өрттү үе-шаанда өжүргени дээш В.В. Хомушкуга четтиргенин илередип келген.

ИХЯ-ның парлалга албаны.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа. Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 2-01-35, кол редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис — 2-18-10, культура, өөредитге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, көдээ ажил-агый, очулга — 2-17-09, үлетпур — 2-40-77. e-mail: shyn@tuv.ru
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 9000. Чагыг 3. Номерни парлалгаже дужаганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

АГАР САНЫБЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк «Тувакредит», Кызыл ИНН—1701008468; корр сч 301018106000000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызының Ортаақы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солуну 2004 чылдың май 14-те эде бүртүккэн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11630, 31730. ТР-ниң «Тываполиграф» унитарлыг күрүнениң бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлалтыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыганы саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылганы дээш авторлар боттары харыылаар.